

ВИГУКИ ЯК ЗАСІБ ПЕРЕДАЧІ ЕМОЦІЙНОЇ ЕКСПРЕСІЇ В ОКЛИЧНИХ РЕЧЕННЯХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Галина НАВЧУК,

ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет», Чернівці (Україна)

EXCLAMATION AS A MEANS OF TRANSMISSION OF EMOTIONAL EXPRESSION IN THE EXCLAMATION SENTENCE OF UKRAINIAN LANGUAGE

Halyna NAVCHUK,

Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University», Chernivtsi (Ukraine)

ORCID ID 0000-0002-4624-1796; RESEARCHER ID S-61-40-2016

Навчук Галина. Междометия как средство передачи эмоциональной экспрессии в восклицательных предложениях украинского языка. В статье рассмотрены междометия как средство выражения эмоциональной экспрессии в восклицательных предложениях украинского языка. Показан диапазон их функциональных модификаций в структуре восклицательных предложений с точки зрения иллокутивной цели. Установлено, что в междометиях сочетается стабильность (несменность) формы и чрезвычайная изменчивость семантики, максимальная лексико-семантическая обособленность от других слов (автономность) и такая же большая зависимость от ситуации, контекста, других паралингвистических средств общения. Обосновано, что междометия, проявляя определенное сходство с сегментными единицами языка, в большей степени, чем слова, связаны с супraseгментными средствами – интонацией. Доказано, что она часто имеет решающее значение, поскольку междометия могут выполнять диффузную функцию, выражая самые разнообразные чувства, иногда прямо противоположные.

Ключевые слова: *восклицательные предложения, междометия, эмоциональная экспрессия, иллокутивные цели, интонация, контекст, ситуация речи.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Структура кожної мови підпорядкована комунікативним потребам людини, зокрема й передачі емоційної експресії. Використання мовних засобів для реалізації цієї потреби регулюється емотивною функцією мови. Одним із формальних засобів, за допомогою яких реалізуються емоційно-оцінні завдання, що постають перед синтаксичними структурами мови для виконання емотивної функції, є вигуки. На це, зокрема, вказала Л. І. Мацько: «Вся емоційно-почуттєва сфера людини від найпростіших емоцій і почуттів (наприклад, задоволення) до найскладніших (радість), від активних до пасивних, від естетичних до моральних та інтелектуальних знаходить своє об'єктивоване вираження у системі мовних знаків, до складу яких входять і вигуки»¹. Поштовхом до поглибленого вивчення їх функцій у структурі окличного речення стало поширення ідей функціональної лінгвістики.

Виходячи зі сказаного, наше дослідження має **на меті** показати діапазон функціональних модифікацій вигуків у структурі окличного речення залежно від іллокутивної мети, простежити їх зумовленість ситуативно-прагматичними і комунікативно-синтаксичними чинниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Визначення

статусу вигуків лежить у площині розрізнення понять «слово» – «морфема» – «речення». Дискусійне питання щодо належності вигуків до однієї з цих трьох одиниць оригінально вирішив, за словами І. Р. Вихованця, В. В. Виноградов, який зазначив, що «вигуки є водночас і еквівалентами слів, і, найчастіше, еквівалентами речень», «становлять у сучасній мові живий і багатий шар суто об'єктивних мовленнєвих знаків, саме – знаків, що служать для вираження емоційно-вольових реакцій суб'єкта на дійсність, для безпосереднього емоційного вираження переживань, відчуттів, афектів, вольових виявів» і «осмислені як колективні знаки емоційного вираження душевного стану»².

Своєрідно до розв'язання питання статусу вигуків підійшов і І. Р. Вихованець, зокрема стверджуючи, що «набір вигуків (кількість і формальні особливості), їх типова позиція як речення належить системі мови, а їх семантико-синтаксичне варіювання – системі мовлення»³.

Л. І. Мацько тлумачить вигуки як «особливий лексико-граматичний клас (розряд, частина мови) незмінюваних слів, які не належать ні до повнозначних, ні до службових слів. Вони є засобом вираження (не називання) емоцій, почуттів, експресивних оцінок, вольових спонукань мовців»⁴. Такі ж ознаки вигуків (відсутність номінативних функцій, здатність виражати емоції і во-

¹ Mats'ko L. I. Do pytannya pro semantyku pervynnykh vyhukiv [On the semantics of the original interjections], *Ukrayins'ke movoznavstvo*, K.: Vyshcha shkola, 1980, N 8, P. 72.

² Vyhovanets' I. R. Chastyny movy v semantiko-gramatychnomu aspekti [Parts of speech in semantic and grammatical aspect], K.: Naukova dumka, 1988, P. 35.

³ Ibid., P. 38.

⁴ Mats'ko L. I. «Funktsionuvannya vyhukiv u strukturі rechennya» [Privacy cries in the sentence structure], *Ukrayins'ke movoznavstvo*, K.: Visha shkola, 1983, N 1, P. 73.

левиявлення) відзначають й інші мовознавці (І. К. Білодід, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, П. С. Дудик, Л. Г. Кобзар, А. С. Колодяжний, М. А. Леонова, О. М. Пазяк, М. Я. Плющ та ін.)⁵.

У вигуках поєднується стабільність (незмінюваність) форми і надзвичайна мінливість семантики, максимальна лексико-семантична відокремленість від інших слів (автономність) і така ж велика залежність від ситуації мовлення, контексту, інших паралінгвістичних засобів спілкування. Виявляючи певну подібність до сегментних одиниць мови, вони більшою мірою, ніж слова, пов'язані з супrasegmentними засобами – інтонацією⁶. Інтонація вигуків часто має вирішальне значення. Якщо вигук вимовити без властивої йому інтонації, то він втрапить свою виразність і навіть значення⁷. У синтаксичному плані вигуки можуть бути компонентами речення, вживатись як єдине самостійне висловлювання, як його еквівалент (бути вигуковими нечленованими реченнями, нечленованими реченнями у складі прямої мови), заступати у ролі підмета, присудка, додатка, означення та обставини з емоційно-експресивним забарвленням. Часто вигуки вживаються у ролі експресивно-емоційної підсилювальної частки. У реченні вони переважно стоять у препозиції, рідше – в інтерпозиції, а також трапляються випадки, коли вигук буває і в постпозиції.

Отже, вигуки відрізняються від інших мовних одиниць переважною спрямованістю у сферу мовлення, залежністю їх функціональної визначеності від контексту або мовленнєвої ситуації. Їх граматичне значення виявляється на синтаксичному рівні – у структурі простого й складного речень⁸.

Виклад основного матеріалу дослідження. Окличні конструкції, до складу яких входять вигуки чи вигуківі фразеологізми, функціонують здебільшого в розмовному та художньому стилях мови, зокрема в діалогічному мовленні. Їх семантика розкривається, як уже зазначалося, у контексті, у зв'язках з іншими словами, за допомогою інтонації та доповнюється мімікою й жестами (невербальними засобами).

Загальноприйнято класифікувати вигуки за їх складом (розрізняють первинні (непохідні) і вторинні (похідні) вигуки) й за семантичними функціями (вигуки, що виражають волевиявлення, емоційні, етикетні, вока-

тивні). Можна розглядати вигуки і з погляду ілюктивної мети. Окличні речення, в яких є вигуки, треба вважати експресивами.

Вигуки, що виражають емоції, передають такі емоційно-оцінні значення, як радість, захоплення, подив, сум, горе, жах, страх, переляк, біль, сумнів, нерішучість, вагання, обурення, гнів, іронію, невдоволення, докір, гнів тощо. Загалом таких емоцій і почуттів та їх різновидів, відтінків, складників, за підрахунками дослідників, налічується близько 64⁹. До емоційних належать вигуки *a! e! i! o! y! ай! ой! ій! ах! ех! ох! ух! ам! еч! іч! ем! ба! ге! гі! тю! фе! фу! ха! хе! хо! ху! гай! пх! пху! тьфу! тьху! ага! ого! гм! хм! брр! матінко! нене! господи! боже! леле! маточко! жах! страх! гвалт! слава! хвала! горе! біда! лихо! цур! ох, лихо моє тяжке! от горе! оце так лихо! боронь боже! ох, горе, горенько мені! біда та й годі! боже ж мій, боже! от тобі й маєш! от тобі й раз!* та ін.

Емоційні вигуки можуть сигналізувати як про позитивні, так і про негативні емоції. Розвиток діаметрально протилежних (позитивних і негативних) почуттів і емоцій від найпростіших до найскладніших сприяє реалізації великої гами градаційно залежних видів емоцій і почуттів по висхідній чи спадній лінії: побоювання – переляк – жах; сум – туга – безнадія – відчай; сумнів – вагання – незадоволення – закид – осуд – обурення – гнів тощо.

Для вираження позитивних емоцій (радість, замишування, захоплення) у мові є обмежена кількість вигуків зі спеціалізованими семантичними функціями: **браво! ура! гурра! ого! слава, слава Богові!** тощо. Напр.: – *За ввіймання злочинців висока нагорода. – Браво!* (І. Костецький); – *Гурра! – почувилась голосні окрики з другого кінця яру... – Гурра! – привітала їх уся компанія* (І. Франко); – *Марусі Богуславці хвала! – Хвала! – Хвала і слава ввік!* (М. Старицький); – *Та-та-та!.. – залопотів крилами смерті кулетет. А з рову: – Ура, слав-а-а!* (Г. Косинка); – *А, Вільямс! Слава Богу!* (В. Винниченко); *Аж нарешилі – господи тобі слава! – дочекалися ми!* (І. Франко); *Ого! Оце так футболіст!* (розм.).

Варто зазначити, що залежно від конситуації зміст нечленованого вигуківого окличного речення **Браво! Ого!** може переосмислитися і набути негативного зву-

⁵Bezpozasko O. K., Gorodens'ka K. G., Rusaniv's'kij V. M. Gramatyka ukrajyn's'koyi movy. Morfolohiya: Pidruchnik [Ukrainian grammar. Morphology: Tutorial], K.: Libid', 1993, P. 318–329; Vyhovanets' I. R. Narys z funktsional'nogo syntaksysu ukrajyn's'koyi movi [Essays on functional syntax Ukrainian language], K.: Naukova dumka, 1992, P. 58–62; Vyhovanets' I. R. Chastini movi v semantiko-gramatichnomu aspekti..., *op. cit.*, P. 34–40; Dudik P. S. «Syntaktychno nerozkladni rechennya, shcho vyrazhayut' emotsiyi» [Syntactically irreducible sentences that express emotions], *Ukrayins'ka mova i literatura v shkoli*, 1972, N 11, P. 32–38; Zagnitko A. P. Osnovy funktsional'noyi morfolohiyi ukrajyn's'koyi movy: Navchal'nyj posibnyk dlya vuziv [Fundamentals of Functional Morphology Ukrainian language: Textbook for universities], K.: Vyshcha shkola, 1991, 77 p.; Kobzar L. G. «Intonatsiya i zmist vyhukovykh vyslovlen'» [Intonation and meaning vyhukovykh statements], *Kul'tura slova*, K.: Naukova dumka, 1986, P. 48–51; Leonova M. V. Suchasna ukrajyn's'ka literaturna mova: Morfolohiya [The modern Ukrainian literary language: Morphology], K.: Vyshcha shkola, 1983, P. 260–261; Rusaniv's'kij V. M., Pilins'kij M. M., Yermolenko S. Ya. Ukrayins'ka mova [Ukrainian language], K.: Radyans'ka shkola, 1985, P.154–155; Skab M. S. Gramatyka apelyatsiyi v ukrajyn's'kij movi [Grammar appeal in Ukrainian], Chernivtsi: Misto, 2002, P. 67–69; Suchasna ukrajyn's'ka literaturna mova: Pidruchnik [The modern Ukrainian literary language: Textbook], za red. M. Ya. Plyush, K.: Vishcha shkola, 2001, P. 306–309; Suchasna ukrajyn's'ka literaturna mova: Pidruchnik [The modern Ukrainian literary language: Textbook], za red. O. D. Ponomareva, K.: Libid', 2001, P. 217–218; Chabanenko V. A. «Zasoby ekspresyvnoho volevyavlen'ya v ukrajyn's'kij movi» [Means of expression expressive in Ukrainian], *Movoznavstvo* 1983, N 3, P. 35–41.

⁶Mats'ko L. I. Semantyka vyhukiv i zvukonasliduvan'..., *op. cit.*, P. 56; Vihovanets' I. R. Chastini movi v semantiko-gramatichnomu aspekti..., *op. cit.*, P. 38.

⁷Suchasna ukrajyn's'ka literaturna mova. Morfolohiya [The modern Ukrainian literary language. Morphology], za zag. red. akad. AN URSR I. K. Bilodida, K.: Naukova dumka, 1969, P. 531.

⁸Navchuk G. V., Shynkaruk V. D. Formal'no-syntaktychni ta funktsional'no-semantichni osoblyvosti oklychnykh rechen': Monohrafiya [Formal syntactic and semantic features functional and exclamatory sentences. Monograph], Ternopil': Aston, 2007, P. 53–61.

⁹Mats'ko L. I. «Do pytannya pro semantiku pervynnykh vyhukiv»..., *op. cit.*, P. 72.

чанья. Напр.: **Браво!** – сказав з докором брат. – *Що це ти витворила?* (розм.); **Ого!** *Тої самої!* (Ірина Вільде); **Ого-го!** *Не так скоро, моя панно!* (Ірина Вільде).

Більша за обсягом група вигуків служить для вираження негативних емоцій (презирства, зневаги, докору, переляку, невдоволення, недовіри, погрози, осуду, іронії, зневаги та ін.). З цією метою використовуються такі вигуки: **Бог з ним! ех! йой! ох! пхе! пху! тьху! та нехай! тю! тьфу! фу! цур! чорта з два!** та ін. Напр.: – *Що таке? Вже знов якась мара? Цур-пек! Щезай!* (Леся Українка); – *Цур їм, то панські витребеньки! А мені ке лишень міцного; якби махорки, то ще лучче!* (М. Старицький); – *Та цур їм! – кажу я, – хіба ми не купаємось щоднини у нашій млинівці, аби нас мало в погані кручі кортіти?* (Ю. Федькович); – *Тьфу!! Мерзота яка! В матері мені годиться: син одноліток зо мною, товариш, друг... а вона поквалилась!* (М. Старицький); – *Спробуй візьми! А я тебе газом! У „Доброхім”, брат, записався! – Тю! – От тобі й „тю”!* (Остап Вишня); *Ну, чорт його бери! Я сьогодні на зло йому не буду вечеряти...* (Т. Осьмачка); *Вони ж мерців не палять навіть, а в землю загрибають...* **Пху!** *Аж бридко!* (Леся Українка); *Обоє такі... розмазлив!* **Біс їх бери!** *Не хочу й згадувати про них!* (І. Франко).

П. С. Дудик справедливо зауважує, що на тлі позитивного контекстного змісту і за обставин неофіційного і невимушеного побутового мовлення вигукове нечленоване окличне речення **Тьху!** помітно втрачає негативне звучання. При цьому він наводить такий приклад: **Тьху!** *А я переживав, думав, щось з тобою сталося* (розм.)¹⁰. Порівн.: – *Ух, річ яка!* – **Фу,** *пишно як!..* (М. Старицький).

Виділяють також групу вигуків зі спеціалізованими семантичними функціями і семантично дифузійними функціями. Наприклад, вигук **геть!** виражає наказ виконати певну дію – піти (вийти, покинути приміщення), тоді як вигук **ой!** залежно від контексту та інтонації може виражати цілу гаму емоцій і почуттів: захоплення, вагання, осуд, біль, відчай, радість, убоління, нетерплячість, бажаність, туга, здивування, переляк, погроза, сумнів тощо. Напр.: **Ой!** *Що за сопілка? Чари! Чари!* (Леся Українка) (захоплення); – **Ой** *ні, ні! Пані такі страшні, сердити... вони з'їдять мене!* (М. Старицький) (сумнів, вагання); – **Ой,** *пане! Що ж ви робите?! Це ж весілля йшло сюди!* (В. Винниченко) (здивування з відтінком осуду); – *Годі, годі! Ой, що мені ти пригадала!...* (М. Старицький) (жаль); – **Ой, ні!.. Ой** *діточко мої! Процайте! Я вас більше не побачу! Тепер – твоя!* (М. Старицький) (відчай); – **Ой** *отроки! Ой* *потішили! Беру вас обох у свою сторожу!* (П. Загребельний) (радість із відтінком захоплення); – **Ой,** *діти мої, діти, мої! – промовила мати. – Чи ж усі?! (І. Багрянний) (журба); – Ой* *мамо! – Чого зітхаш?* – *Ти се знаєш, мамо!* (Леся Українка) (туга); – *Вони вже йдуть. – Ой!* (Леся Українка) (несподіваність); – **Ой!** – *зажурилася мати* (М. Стельмах) (сум); – **Ой!** – *дивувалась Уляна, торкаючи легенько свої брови, обличчя* (О. Довженко) (здивування); – **Ой!** – *злякано скрикнула дівчина* (М. Стельмах) (переляк); *Ой* *Іване Золотаренку! Що ти зробив, мій друже!* (Марко Вовчок) (убоління); *До бою я всіх кличу!! – Ой, біда!!*

(М. Старицький) (відчай); **Ой** *людоньки! Ой* *людоньки! Пустіте. Ой* *горе нам! Чи ще вони живі?* (Леся Українка) (розпач); **Ой, ой,** *пусти! Я ж не гора!* (Леся Українка) (біль); **Ой,** *як же далеко ти завтра!* (О. Гончар) (нетерплячість); **Ой,** *зима!* (В. Симоненко) (радість).

За допомогою вигуків, що виконують дифузну семантичну функцію, можуть виражатися найрізноманітніші почуття, іноді прямо протилежні. У сучасній українській мові зафіксовано 17 семантичних типів мовленнєвих реалізацій емоційно-змістових варіантів вигуку **о!**, частина з яких також є семантично опозиційними: виражають захоплення або осуд, схвалення або заперечення та ін¹¹. Особливо багатозначними, крім **о, ой,** є первинні вигуки **а! о! ой! ох! ах! у! ай! е!**, а також деякі вигуківі фразеологізми, зокрема **Боже мій! матінко моя!** та ін. Для уточнення їхньої семантичної функції важливими є інтонація, авторські ремарки, контекст. Напр.: – *Прокляття! А! Удар хоч з неба грім, Убий мене, зрадливого Іуду! Іуда! Гіри! Я – тхір!* (М. Старицький). У цьому прикладі поряд з інтонаційними засобами диференціювати семантичну функцію вигуку **а!** (докір сумління) допомагає лексичне наповнення словосполучення «зрадливий Іуда». – *Даруйте, що примусив вас чекати. – Зондерфюрер говорив – о, диво! – українською мовою...* (П. Загребельний). А в цьому випадку визначити семантичну функцію вигуку **о!** – здивування – допомагає слово «диво». **Ох,** *яких ми мали некрасивих коней!* (О. Довженко). Почуття незадоволення, що передається вигуком **ох!**, уточнює словосполучення «некрасиві коні». – **Ах,** *ось вона... душі моєї скарб!* (М. Старицький). **Ах,** *ось вони! Мої розкішні квіти! Мій любий скарб, моя утіха, рай...* (М. Старицький). Почуття радості, захоплення, задоволення, виражені вигуком **ах!**, уточнюються за допомогою контексту. – **Ай!** *Рятує!! Горить палац... із вікон дим і племін!* (М. Старицький). Семантичну функцію вигуку **ай!** (переляк) теж допомагає диференціювати контекст. **Ух,** *страшно як!* (М. Старицький). Семантичну функцію вигуку **ух!** уточнює лексичне значення слова «страшно». – **Ого!** *Най за ними вже другі плачуть; не мала би-м я роботи, та за ними плакати* (Н. Кобринська). У цьому прикладі за допомогою вигуку **ого!** передається почуття зневаги. – **Овва!** *Дуже боюсь! Я ще не таких виділа!* (Н. Кобринська); – **Овва!** *Ти, бачу, Миколо, десь набрався великого розуму. У нас так не йде!* (І. Франко). У першому реченні вигук **овва!** передає почуття іронії, а в другому – пересторогу з відтінком осуду. – **Боже мій,** *і хвилинки не дадуть мені спокою! – застогнала пані Солецька* (Н. Кобринська). У цьому прикладі вигуківий фразеологізм **Боже мій!** передає почуття незадоволення з відтінком роздратування, що стає зрозумілим з контексту. Отже, семантичне значення вигуку диференціює контекст, інтонація.

Посиленню ілюктивної мети може служити уживаний у постпозиції займенник **ти**, що майже цілком втрачає своє лексичне значення й інтонаційно зливається з вигуком. Напр.: – **Ех** *ти* *бабій!* (С. Васильченко) (передано осуд, зневагу); – **Ех** *ти* *мужва!..* (Остап Вишня) (докір з відтінком осуду).

Емоційно-оцінне значення таких напівфразеологізованих речень посилюється в негативному плані, якщо до їх складу входять лайливі іменники типу **виродок,**

¹⁰ Dudik P. S. «Sintaksichno nerozkładni rechennya, sho virazhayut' emotsiyi»..., *op. cit.*, P. 35.

¹¹ Mats'ko L. I. «Do pytannya pro semantiku pervynnykh vyhukiv»..., *op. cit.*, P. 73.

гад, гадина, мерзотник, хам. Вони виражають оцінку особи в підкреслено зневажливому тоні, з почуттям ненависті, агресивно, а саме як «особливо огидну, підступну людину». Увіразнює це значення також підсилювально-видільна частка *ж*. Напр.: *Ах ти ж виродку!* – зі злості зірвався з місця старий (П. Куліш); – *Ах ти ж гад!* Знайшов несміливого?! – і теж хапаю грудку, але не встигаю кинути – роздавив у руці. – *Ах ти ж гад!* (Гр. Тютюнник); *Ах ти ж мерзотнику!* *Ах ти ж гадина!* (С. Васильченко); *Ах ти ж хам!* Гний, пропадай, щоб і слід твоєї загинув, так наче ніколи тебе не було... (М. Коцюбинський).

Напівфразеологізовані речення з постійним компонентом *Ах ти...* зрідка вживаються для вираження позитивної оцінки. У таких випадках вони передають захоплення мовця чим-небудь. Напр.: *Ах ти ніч!* Душа в простори лине, і так свіжо, й синьо так кругом (В. Сосюра)¹².

Підсилювати емоцію, що виражається, можуть також інтонаційні засоби: подовження звуків, логічне виділення слів. Більш інтенсивному вираженню поставленої комунікативної мети служить комбінація засобів: уживання поряд двох або декількох вигуків у сполученні з інтонацією. Напр.: *О-о, боже мій!*.. Недурно він все сумний був... (Панас Мирний) – здогад; *О боже мій милий!* Що я наробила. Дочку, як схотіла, із світу зурбила! (С. Гребінка) – розпач; – *Ай!* Хто там, е хто?.. *Ой! Боже мій!* Який співа тут гурт? – Невільники?! У пана?! В моїм садку?! Лукаве ошукування!! Веди мене до них! (М. Старицький) – здивування з відтінком занепокоєння; – *А то що?* *Ну-ну!* Чого ж ти замовк? (М. Кропивницький) – іронізування з перестороги; – *Втікаймо, Анно!* – *Ха-ха-ха!* – *Вам смішно?!* (Леся Українка) – безнадія; – *Ой леле!* Мамо! Друже! Як я вас люблю! (М. Старицький) – радість.

Аналізований мовний матеріал свідчить, що вираженню експресивної ілокутивної мети служать і вигуки етикету (привітання, прощання, пробачення, подяка тощо), зокрема: *здрастуйте!* *здоровенькі були!* *добридень!* *добри вечір!* *доброго здоров'я!* *до побачення!* *прощайте!* *бувайте здорові!* *щасливо!* *на добраніч!* *дякую!* *спасибі!* *вибачте!* *пробачте!* *даруйте!* *простіть!* та ін. Напр.: *Дякувать* тобі, братчику! – тільки й бесіди з його (Ю. Федькович); *Велике спасибі* вам! (розм.); *Прощайте, чари-комиші!* (О. Гончар); – *Добраніч!* – відповів скоро, і в тім його голосі причулося мені виразно душевне зворушення і якась ураза (О. Кобилянська); – *Якщо чоловік до тисячі гривень має ще дві тисячі, – застїявся Костянтин, – то він не лякається нічого в світі!* *Прощавай, княже!* *Вклоняюся твоїй мудрості!* (П. Загребельний).

Ці короткі формули, що використовуються учасниками комунікативної ситуації для вираження вихованості та ввічливого ставлення до співбесідників, характеризуються сталістю форми і синтаксичною функцією нечленованого речення. Формуючи етичну рамку спілкування, вони відображають типові ситуації, лаконічні за формою й стандартні за вживанням, вказують на соціальний контекст і роль у ньому мовця, завжди зумовлені

антиномією «мовець – слухач»¹³. Напр.: – *Здоровенькі були!* – *Здрастуйте й вам!* (М. Куліш); – *Ах, вибачайте! Ви самі?.. (входить)* – *Будь ласка!* (Леся Українка); – *Щастя Боже, – відмовила Настя, – чуєш, Серього!* (В. Підмогильний). Як бачимо, вигуки мовленнєвого етикету зберігають прозорі семантичні зв'язки з відповідними номінативними словами та частково морфологічну парадигму і сполучуваність.

Комісивна ілокутивна мета за допомогою вигуків може виражатися в мовленнєвих актах, що передають божбу, поруку, обіцянку. З цією метою мовець використовує вигуки *йй-богу, йй-бо, йй-же-йй; ей-ей*, що стоять як у препозиції щодо основного висловлювання, так і в постпозиції. Напр.: *О, будьте певні, генерал: нічого, ей-ей, нічого!* (П. Тичина); *А це, йй-бо, краще!* (Остап Вишня); *Чув! Ей-богу, чув!* (П. Загребельний).

Вигуки у таких мовленнєвих актах, як директив, реалізують ілокутивну мету прохання, вимоги, спонування, підбурювання й т. д. До них належать: *геть!* *годі!* *цить!* *марш!* *тсс!* *цсс!* *гайда!* *айда!* *буде!* *ну!* *нум!* *нумо!* *нумте!* *ану!* тощо. В окличних реченнях директивна ілокутивна мета поєднується з експресивною ілокутивною метою. Напр.: – *Ану!* Парубки, до гною! – крикнув Михайло дужим голосом, аж лоскіт пішов [...] (Н. Кобринська). Вигук *ану!* вимагає негайно взятися до виконання завдання. – *На змаг!* Хто хоче, ставай туди. *Ну ж мо!* (П. Загребельний). Семантична функція вигуку *ну!* полягає у вираженні прохання з відтінком наказу. – *Ну ж бо!* Вернись! Не будь тварюкою безрогою! (П. Загребельний). А в цьому випадку вигук *ну!* виконує семантичну функцію прохання з відтінком вимоги. – *Я знаю, що ти заручена, – не зачеплю. – Геть!* Не глузуй! (Леся Українка) – наказ піти. – *Годі!* Доволі вже комедії! *Вставайте!* (Леся Українка) – вимога припинити дію. – *Агов!* – гукнув Сивоок. Ніхто не відповідає (П. Загребельний). Семантична функція вигуку *агов!* – привернення уваги, звертання. – *А киш звідси!* [...] (П. Загребельний). Під вигуком *киш!* розуміється наказ швидко зникнути.

Значна частина вигуківих висловлювань цього типу також фразеологізувалася, про що свідчать стійкість їхньої структури та відтворюваність. Такі усталені вирази, більш або менш розгорнуті, акумулюють у собі соціально-ідеологічну інтерпретацію певних фрагментів дійсності. Вони, як і вигуки, не називають поняття (емоцій), а лише особливим чином сигналізують про них¹⁴. Дослідниця вигуківих фразеологізмів української мови Г. Т. Кузь слушно зауважила, що хоча за домінуючою функціональною ознакою вигуківих фразеологізмів поділяють на три групи: вигуківі фразеологізми з магічною, з етикетною (контакторегулюючою) та з емоційно-виражальною функціями, – магічна функція в більшій частині вигуківих фразеологізованих речень відступає на периферію їх функціональної природи, поступаючись емоційно-виражальній та етикетній¹⁵.

Значну кількість вигуківих фразеологізмів становлять етикетні формули, про які уже йшлося, функціональна природа яких визначена потребою регламентувати різноманітні ситуації людського спілкування. З-поміж

¹² Lichuk M. I., Shynkaruk V. D. Stupeni frazeolohizatsiyi rechen' [Degrees frazeolohizatsiyi sentences], Chernivtsi: Ruta, 2001, P. 73–74.

¹³ Mats'ko L. I. «Semantika vigukiv i zvukonasliduvan'» [Semantics shouts], *Ukrayins'ka mova i literatura v shkoli*, 1985, N 2, P. 61.

¹⁴ Kuz' G. T. Vyukovi frazeologizmy ukrayins'koyi movy: etnolingvistichnyy ta funktsional'nyy aspekty [Exclamation phraseologisms Ukrainian language, ethno-linguistic and functional aspects], Avtoreferat ... kandidata filologichnih nauk, Ivano-Frankivsk, 2000, 20 p.

¹⁵ Ibid., P. 10.

них дослідники виділяють групи поліфункціональних вигуківих фразеологізмів (напр.: *Дай, Боже, здоров'я!* – привітання, прощання, побажання, тост; *Дай, Боже, щоб усе було гоже!* – тост, побажання) та етикетні формули з вузькою сферою застосування: а) привітання з нагоди релігійних свят (напр.: *Верба б'є, не я б'ю, за тиждень Великдень!*); б) побажання з нагоди господарських подій (напр.: *Дай, Боже, сто кіп, де торік був еден сніп!*); побажання з нагоди вхід, весілля тощо (напр.: *Дай, Боже, жито, пшеницю, а в запічку дітей копицю!*); г) застільні етикетні формули (напр.: *За здоров'я ваше, тільки в горло наше!*); д) етикетні формули, що використовуються в ситуаціях гостювання (напр.: *Що хата має, тим і приймає!*).

До вигуків, крім емоційних, імперативних (спонукальних), етикетних, належать слова прикликання та відгону домашніх тварин і птахів, спеціальні команди, звуконаслідування. Вони орієнтовані на встановлення контакту між мовцем і твариною.

Вокативні інтер'єктиви, або слова прикликання та відгону домашніх тварин і птахів (*агуш! вйо! гей! гия! кичь-кичь! на! (ня!) та ін.*), у процесі мовного спілкування (а особливо в художньому тексті) використовуються у вторинній семантичній функції – як показники мовних засобів впливу на тварин. Напр.: *«Ціпоньки! Ціпоньки! Тю-тю-тю! Тю-тю-тю! Цір-р-р...»* (Леся Українка).

Не менш специфічною є функція звуконаслідувань. Вони характеризуються суб'єктивністю, ситуативністю, контекстністю, зв'язком з іншими засобами, зображувальністю, емоційністю, експресивністю, повторюваністю, здатністю набувати переносного значення – емоційної вигукості¹⁶. К. Герасимчук називає їх окличними словами (перейняті окличні звуки, трансформовані згодом у слова). Напр.: *Наловили комарів, почали веселий спів: Квок-квок! Кум-кум! Чути: кру! кру! кру!* (Б. Лепкий); *«Кле-кле-кле!» – клекочуть вгорі лелеки* (Ю. Збанацький); *З тернового куца, недалеко стежки, летіла якась заспана пташка, вона ніби зраділа з такої ранньої зустрічі з Кирилом, бо не встигла розправити заляклі за ніч крила, як дзвінко, голосисто защебетала йому над головою: п-і-і, п-і-і, п-і-і!* (Г. Косинка). Вжиті в художньому тексті, вони є особливим засобом образного відтворення дійсності. Голоси природи – кумкання жаби, пташиний спів, кудкудакання квочки, звуки лелеки чи голос крука – впливають на душевний стан людини. Беручи до уваги їх сильний емоційний вплив, ми припускаємо, що окличні речення, які містять у собі вокативні інтер'єктиви чи звуконаслідування виконують експресивну ілокутивну мету.

Висновок. Отже, окличні речення, основним засобом передачі емоцій в яких є вигуки, характеризуються високою експресивністю, що визначає їхнє активне функціонування в розмовному й художньому стилях. За допомогою вигуківих окличних речень мовець може реалізувати експресивну, комісивну й директивну ілокутивні цілі. Крім того, вигуки є засобом привернення уваги слухача (-ів).

Подальші дослідження сприятимуть вичерпному й несуперечливому трактуванню функцій вигуків в окличних реченнях з урахуванням комунікативного підходу.

Navchuk Halyna. Exclamation as a Means of Transmission of Emotional Expression in the Exclamation Sentence of Ukrainian Language. In the article the cries of expression as a means of emotional expression exclamation sentences in Ukrainian language. Displaying a range of functional modifications in the structure of exclamation sentences in terms ilokutyvnoyi goal. It has been found that the combined cries stability (tenure) forms and extreme variability of semantics, the maximum lexical and semantic isolation of other words (autonomy) and the same high dependence on speech situation, context and other paralinguistic means of communication. Proved that cries, showing some resemblance to the segmented units of language, more than words associated with suprasegmentny means - tone. It is proved that it is often crucial, since diffuse cries can perform the function of expressing a variety of feelings, sometimes opposite.

Our study aims to show the range of functional modifications of exclamations in the structure of the exclamation sentence depending on the illocutionary purpose, to trace their conditionality by the situational-pragmatic and communicative-syntactic factors.

In syntactic terms cries can be a component exclamation sentences, to be used as a single self-expression as equivalent (be vyhukovymy nechlenovanymy sentences nechlenovanymy sentences consisting of direct language, phraseology, etc.) replace, as subject, predicate, application definitions and conditions of emotional color. Often used as exclamations expressive and emotional amplification particles. In the sentence, they are mostly in preposition, at least - in interposition, and there are cases when the cry is in postposition.

It has been shown that in the syntactic scheme, exclamations can be components of occasional sentences, used as the only independent statement, as its equivalent (to be exclamation unbranched sentences, untranslated sentences in the direct language, phraseologisms, etc.), to act as a substitute, a predicate, a definition and circumstances with emotionally expressive color. Often, exclamations are used as an expressive emotional enhancement particle. In the sentence, they are predominantly in the preposition, at least in the interposition, and there are cases when the cry is in the postposition.

Key words: exclamation sentences, exclamations, emotional expression, ilokutyvni goals, tone, context, situation speech.

Навчук Галина Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри суспільних наук та українознавства ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет», автор близько 130 праць наукового, навчально-методичного та публіцистичного характеру, з яких 1 монографія, 3 розділи до двох колективних монографій, 5 навчальних та навчально-методичних посібників з грифом МОН та МОЗ України. Коло наукових інтересів: українознавство в системі вищої освіти, проблеми впорядкування української медичної термінології, культура мовлення медичного працівника, національно-мовне виховання у ВНЗ, категоріальна граматики української мови.

Navchuk Halyna – Candidate of Philology, Associate Professor of the Social sciences and Ukrainian studies Department of Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University»; she is the author of about 130 scientific, educational and critical publications, including 1 monograph, 3 sections in 2 monographs, 5 educational and teaching issues, which was approved by the Ministry of Education of Ukraine and the Ministry of Health of Ukraine. Research interests: Ukrainian, linguistic and cultural studies, problems of the research of Ukrainian medical terminology, the national language education in universities, categorial Ukrainian grammar.

Received: 08.04.2017

Advance Access Published: June, 2017

© H. Navchuk, 2017

¹⁶ Gerasymchuk K. «Koly shche zviri hovoryly... I ptakhy. A yak? (Zvukonasliduval'na leksyka v ukraïns'kiy movi)» [When animals are still talking ... and birds. As well as? (Onomatopoeic vocabulary in Ukrainian)], *Dyvoslovo*, 1996, N 4, P. 46–49.